

МОЖНОСТИ ЗА НАДМИНУВАЊЕ НА СОСТОЈБАТА И ПРОБЛЕМИТЕ ВО ТУТУНСКОТО СТОПАНСТВО

Филипоски К.¹, Пешевски М.², Митрески М.¹

¹Институт за тутун - Прилеп, ²Земјоделски факултет - Скопје,

В О В Е Д

Нема сомневање дека природните услови (почвени и климатски) во Република Македонија се релативно повољни за сигурно и стабилно производство на тутун. Општествено - економските услови, пак, последниве десетина години, од година во

година се сè понеповолни. Причините се од различна природа.

Цел на трудов е, врз основа на анализа на состојбата, да дадеме соодветни препораки за надминување на проблемите, главно од општествено-економска природа.

ИЗВОР НА ПОДАТОЦИ И МЕТОД НА РАБОТА

За реализација на поставената цел користени се, главно, објавени статистички податоци од Државниот завод за статистика на Република Македонија, Потоа, податоци објавени во Анализи на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство на РМ, како и во Анализи на Југотутун А.Д. Скопје. Исто така, користени се и податоци објавени во

Tobacco Journal International, European Commission, Directorate - General for agriculture, USDA and FAO и Български Тютюн.

При обработката на податоците и при донесувањето на заклучоците, користени се повеќе методи, вообичаени за вакви истражувања. При тоа, главно користен е компаративно-аналитичкиот метод.

ДИНАМИКА НА ПРОИЗВОДСТВОТО НА ТУТУН ВО СВЕТОТ И ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во светот, главно се произведуваат четири комерцијални типови тутун, со нивните вариетети, кои се предмет на продажба на меѓународниот пазар. Тоа се: вирџиниски, берлејски, ориенталски и темни типови тутун.

Светското производство на тутун, полека но сигурно опаѓа, главно поради опаѓањето на потрошувачката на цигари кое се должи на се позасилената антипушачка кампања (Табела 1).

Табела 1 - Светско производство на тутун

Table 1 - World tobacco production

Година - Year	Тони - Tons
1992	8.340.039
1993	8.306.069
1994	6.391.942
1995	6.354.987
1996	7.175.429
1997	7.513.370
1998	7.473.000
1999	6.341.000
2000	6.672.700
2001	6.482.300

Tobacco Journal International, 5/97

Податоци: 1997 - 1999. U.S.D.A./Afubra

Податоци: 2000 - 2001 European Commission, Directorate-General for agriculture, USDA and FAO

Во последниве десетина години производството на тутун во светот се организира на површина од околу 4 милиони хектари, со просечно годишно производство од над 6 милиони тони, од кои 73% се од типот вирџинија, 14% берлеј, 11% ориенталски тутуни и 2% останати тутуни (Филипоски, 2000).

Земјите од Азија се најголемите производители на тутун, каде се произведува 62% од светското производство, а

потоа следат земјите од Северна Америка со 12%, Јужна Америка со 9%, Европа со 7,5%, Африка со 6,5% и на крајот земјите од Океанија и други со околу 0,3% (Филипоски, 2000).

Анализата на производството по земји покажува дека доминантен производител е Кина, каде се произведува над 36% од светското производство на тутун (Таб. 2).

Табела 2 - Десет најголеми производители на тутун во светот, 1994 и Р. Македонија

Table 2 - World's 10 leading producers of un-manufactured tobacco, 1994 and R. Macedonia*

Ранг Range	Земја Country	Производство во тони Production in Tons	% од светското производство % of world total
1	Кина - China	2.088.000	36,3
2	САД - United States	641.181	11,2
3	Индија - India	475.200	8,3
4	Бразил - Brazil	365.000	6,4
5	Турција - Turkey	176.416	3,1
6	Зимбабве - Zimbabwe	152.916	2,7
7	Индонезија - Indonesia	137.000	2,4
8	Грција - Greece	124.554	2,2
9	Италија - Italy	113.900	2,0
10	Пакистан - Pakistan	95.735	1,7
	Македонија - Macedonia	22.993	0,3

* Просек - Average -1991- 2001

Исто така, Кина е светски лидер и во производството на цигари, со околу

25% од вкупното производство (Таб. 3).

Табела 3 - Петте најголеми светски компании за производство на цигари (1999)
Table 3 - Top Five Cigarette Producers, 1999 (% of total production)

Ред. број No.	Производител (Компанија) Top Five Cigarette Producers	Учество во светското производство, % % of total production
1.	China National Tobacco Corp.	24,6
2.	Philips Morris	17,0
3.	British American Tobacco (BAT)	16,0
4.	Japan Tobacco	9,0
5.	Reemstma	1,7

Нема сомневање дека овие пет мултинационални компании за производство на цигари ја диктираат тутунската "политика" во светот.

Република Македонија, пак, како производител на ориенталски ароматични тутуни, зазема значајно место и се рангира

во првите осум земји во светот. Најголеми производители на ориенталски тутун се: Турција (38%), Грција (12%), Молдавија (8%), Азербејџан (7%), Киргистан (7%), Бугарија (5%), Македонија (3%), Пакистан (2%), Узбекистан (2%), Иран (1,5%), Украина (1,5%) итн.

Табела 4 - Производство на тутун во некои балкански земји (во тони)
Table 4 - Tobacco production in some countries on the Balkans (in tons)

Години Year	Турција Turkey	Грција Greece	Бугарија Bulgaria	Македонија Macedonia
1991	239.405	165.650	85.047	25.195
1992	321.922	196.500	71.011	26.506
1993	338.068	148.000	49.697	24.002
1994	187.733	135.400	34.812	18.862
1995	204.900	131.875	26.540	15.683
1996	229.400	131.500	43.212	15.412
1997	235.400	132.000	68.826	25.854
1998	259.000	126.000	42.000	30.070
1999 -2001	199.000	80.000	25.000	23.780
Просек - Average	237.520	127.902	45.104	22.993
% од светското производство % of world total	3,65	1,97	0,69	0,35

Извор: Tobacco Journal International, 5/97 и Институт за тутун - Прилеп 1999 - 2001 год. Български Тютюн, 6/2002, за ориенталски тутуни

Република Македонија произведува, просечно (1991-2002) 23 160 тони тутун, во кои со над 53% учествува типот прилеп (Таб. 5).

Во ова тешко време за нашето земјоделство, а посебно во овие две специфични години, кои го затекнаа нашето производство уште во вегетацијата со

изразено неповолни климатски услови, според многу показатели се влошија условите за стопанисување во повеќе претпријатија за производство и обработка на тутун. Тешката положба во која се најдуваа откупувачите на тутун стана уште потешка и истата ќе се одрази на нивната севкупна ликвидност.

Табела 5 - Просечно производство на тутун во Р. Македонија по типови
Table 5 - Average tobacco production in Macedonia by varieties

Реколта и % Crop and %	Тип на тутун - Tobacco varieties						Вкупно Total
	Прилеп Prilep	Јака Yaka	Џебел Dzebel	Отља Otlja	Вирџинија Virginia	Берлеј Burley	
1991	12.951	7.619	1.419	1.415	1.866	1.645	26.915
1992	13.610	8.378	1.504	1.412	1.520	82	26.506
1993	13.135	6.627	1.006	1.231	1.847	156	24.002
1994	8.256	6.931	1.051	1.082	1.444	98	18.862
1995	6.952	5.527	904	1.163	1.054	83	15.683
1996	6.965	5.075	621	987	1.270	40	14.958
1997	13.236	8.655	667	1.160	2.055	70	25.843
1998	17.103	9.993	665	1.531	758	20	30.070
1999	17.111	9.428	748	1.242	1.446	40	30.015
2000	12.394	6.169	410	546	803	16	20.338
2001	12.698	7.476	336	41	426	14	20.991
2002	14.029	9.202	165	35	296	12	23.704
Просек Average	12.370	7.590	791	987	1.232	190	23.160
%	53,41	32,77	3,42	4,26	5,32	0,82	100,00

Извор: 1987 - 1996 - Анализи А.Д. "Јутотутун" - Скопје
 1997 - 1998 - Анализа - Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство
 1999 - 2002 - Анализа - Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство

ГЛАВНИ ПРИЧИНИ ЗА ПРОБЛЕМИТЕ ВО ТУТУНСКОТО СТОПАНСТВО

Тешката положба во земјоделство и тутинопроизводството како што е познато не е резултат само на климатските услови туку, во голема мера, и на нашата неподготвеност да се спротивставиме на таквите услови, како и на несоздадената материјална основа за полесна интервенција и пребрдување на настанатите последици. Најпосле, тоа е резултат на непостоењето концепт и стратегија како да се насочат потребните мерки за совладување на сите настанати проблеми од ваквите природни појави и на другите проблеми што се провлекуваат во овој долг и тежок транзиционен период.

Овде посебно треба да се нагласат проблемите во тутунското стопанство во нашава држава. Оваа стопанска гранка, која во предтранзициониот период претставуваше пример за вработување и доходност, сега се најдува во положба не само да ги сподедува проблемите со другите области на земјоделството, туку станува и безнадежна, како за развојот така и за нејзиното егзистирање. Тоа не

загрижува сите, а посебно Институтот за тутун во Прилеп, како единствена научна институција повикана да застане на страната на тутунската култура, на тутинопроизводителите и на фирмите што вршат откуп, обработка и преработка на тутун.

Како главни причини за ваквата положба ги наведувам следниве:

- ◆ Несоодветен третман на сопственичката структура на фирмите за обработка и преработка (фабриките) за тутун.

- ◆ Нецелосно користење на семенски материјал од регистриран производител.

- ◆ Несоодветна сортна структура како резултат на погрешното сфаќање на сортната либерализација.

- ◆ Несоодветна примена на агротехнички мерки (ѓубрење, наводнување, заштита, копање, поткршување и др.)

- ◆ Постоечката разноликост во технолошките постапки што се применуваат од примарното производство до завршната обработка на тутунот. Постои различен

дизајн на паковните единки - балите, различни димензии, различна тежина, различен материјал на пакувањето, дури и различни, нестандартни етикети на самите бали.

◆ Немање на стратешки партнер на фирмите за обработка на тутун.

◆ Изработка на мали извозни партии некурентни за откупвачите и преработувачите на тутун.

◆ Несоодветна легислатива во производството на тутунот поврзана со економските мерки кои би соодвествувале на оние кои се применуваат во соседните конкурентски земји на меѓународниот пазар.

◆ Немање заеднички настап во рамките на процесот на приближување кон Европската Унија и барањата на нејзиниот заеднички пазар, како ни мерки за заедничка стратегија за развојот на производството, обработката и пласманот на ориенталските ароматични тутуни во светот.

◆ Непостоење на фонд за тутун како посебна владина институција или како посебна целина во состав на постоечкиот Фонд за земјоделство.

◆ Несоодветна примена на мерки за користење на земјоделски површини и унапредување на производството, обработката и фабрикацијата на тутунот.

Констатираната несоодветност создаде големи некурентни залихи, и изврши несоодветно вреднување на

тутунот, го намали учеството на нашата суровина во изработката на домашните цигари и, крајно, се создаде една хаотична состојба во понудата на нашите производи (тутун и цигари) и се појави големо шаренило во понудувањето на нашите тутуни.

Понатаму, се прекина воспоставената врска на нашите фирми со поранешните партнерски фирми, почнавме да ги забораваме нашите предности, нашите претставништва во странство ги уништивме, или ги ставивме во мирување, дипломатијата како да го заборава тутунот или сметаше дека неговото презентирање ќе ги занемари "вишите" политички интереси итн. Овде потсетуваме дека пазарниот третман е непосредно поврзан со континуирано добриот однос и имиџ што го имавме со нашиот тутун кај светските тутунски компании. Изгледа како да сме повлечени од меѓународниот бизнис, од големите фирми кои ги определуваат правилата во бизнисот со тутунот и цигарите .

Сите гореизнесени причини, како што напред споменавме, произлегуваат од условите во кои се наоѓа тутунското стопанство, но исто така и од *нејосџоењето на концептот - сџрајтегија за развој на тџуџунојпроизводсџвојто*, што треба да го вклучи нашето стопанство во современите движења поврзани со глобализација во стопанството и во науката.

МОЖНОСТИ ЗА НАДМИНУВАЊЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ ВО ТУТУНСКОТО СТОПАНСТВО

Со ваков предизвик, прашање е дали имаме концепт за менување на состојбите и што да понудиме во тој концепт за да опстоиме и да се развиваме. Ние сметаме дека имаме што да понудиме, но со непосреден ангажман на сите релевантни фактори во државата, доколку создадеме **стратегија** која би требало да ги опфати сите проблеми кои го притискаат тутунското стопанство.

Стратегијата треба да ги содржи следниве елементи:

1. *Сеџашна сосџојба* на тутунското стопанство, почнувајќи од демографската структура на тутунопроизводителите, па

сџ до обемот, структурата, условите и начинот на производство, сето тоа споредено со развиените земји.

2. *Сисџемски тџрејман* на производството на тутун со сите мерки и инструменти на државата, споредени со соседните земји, конкуренти на нашите тутуни.

3. *Насоки во одредувањето на сџукџурајта на сојсџвеносџта* (со посебен осврт на сопственичката структура) поврзана со стратешки партнер.

Треба да се има предвид специфичноста на тутунското стопанство, посебно

историскиот факт дека тутунот бил, е и ќе биде за догледно време фактор во глобализацијата на сите сегменти од животот, која пак ја сочинуваат и ја управуваат најголемите светски фирми (BAT, Philip Morris, Јапан Тобасо и др.). Тоа сознание треба да стане императив во нашите предвидувања, бидејќи кај нас тутунот не е само економски производ, туку и социоекономски и чисто социјален, било тоа да се однесува на вклучувањето на човекот во општествените токови или вклучувањето на состојбите (просторно-географски) во севкупните услови за живеење.

4. Воведување современи мерки во примарното производство, во индустриската обработка на тутунот, во фабриката на тутунот, а посебно во прометот, односно воведување на менаџмент-методи усогласени со барањата на пазарот, но воедно конкурентни и профитабилни.

За надминување на тешката криза во тутунското стопанство потребно е да се преземат и следниве активности:

1. При вреднувањето на тутунот (се однесува само на оној квалитет на тутун што може да биде предмет на меѓународната трговија) да биде поизразено применет **трошочниот принцип** во сите фази на репродукцијата на тутунското стопанство.

2. Државата перманентно да презема мерки за **заштита на примарното производство и за стимулација на извозот**.

3. Потребно е **точно да се определи сортниот состав по обем и по структура** на ниво на држава, усогласен со барањата на земјите од Европската Унија и од Светската трговска организација.

4. Бидејќи, во основа, со производство на тутун се занимава најсиромашниот дел од населението, државата преку **Фондот за земјоделство или преку Фондот за тутун, да обезбеди можност за кредитирање** на примарното производство.

5. Државата, преку обезбедување на **заштитна цена на тутунот** и премии за неговото квалитетно производство, треба да обезбеди соодветна егзистенција на примарните тутунопроизводители.

Заштитната цена треба да ги покрие просечните трошоци за производство на тутун при примена на просечни агротехнички мерки и во просечни агрометеоролошки услови. Притоа, таа цена мора да биде и споредлива со онаа во другите земји-производители, конкурентни на нашиот тутун.

6. Посебно треба да се истакне значењето на премијата, како битен фактор за развој на примарното производство и индустриската обработка на тутунот. Во земјите на Европската Унија премијата се засновува врз база на претходно планирани структура и обем на производство. Исто така, во плановите на Европската Унија се дава поддршка на развојот на тутунопроизводството како трудоинтензивна култура. Македонија оваа препорака на Европската Унија треба да ја искористи со донесување на стратегија за развој на тутунопроизводството.

Изворите на средства за премија на тутунот треба да се слеваат во Фондот за тутун или во Фондот за земјоделство по сите познати начини на прибирање, вклучително и од продажбата на финалните производи - цигари (преку акцизата).

ЗАКЛУЧОК

Од сето досега презентирано, можеме слободно да кажеме дека ако Р. Македонија сака да извезува тутун, ќе мора да обезбеди тутун со одреден квалитет, таков каков што бараат купувачите, односно нејзиното производство мора да биде планирано и за познат купувач. Оваа констатација исто така важи и за целокупниот извоз на тутун од нашава држава.

Какви било манипулации направени од страна на откупувачите и од страна на производителите на ориенталски тутуни и државата можат да придонесат Македонија да го изгуби своето место на надворешниот пазар, а последиците од тоа за нашава држава би биле огромни, ненадоместливи и катастрофални.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анакиев Б., Галев Т., Лозановски Р., Пешевски М., Ѓеоргиев Н., 1997. Досегашниот развој и перспективата на агрокомплексот во Република Македонија. Јубилеен Г. З. на Земјоделскиот факултет, год. 42, 255-263, Скопје.
2. Анакиев Б., Пешевски М., 1999. Стратегически основи на общото развитие на аграрнопромишлениот комплекс в Република Македонија. Икономика и управление на селското стопанство, 2, 19-26, Софија.
3. GUISBERT van L., 2002. The world tobacco industry: Trend and prospects International Labour Office. Geneva.
4. Пешевски М., Мартиновска Александра, Зографоски Ј., 2001. Производно-економски ефекти при производството на тутун тип прилеп кај индивидуални производители. Тутун/Тобасо, 9-10, 302-309, Прилеп.
5. Пешевски М., 2002. Анализа на производните трошоци на тутунот тип прилеп кај семејни стопанства. Тутун/Тобасо, 1-2, 49-58, Прилеп.
6. Peševski M., Filiposki K. 2002: Sexual and age structure of the participans in the production of oriental tipe of tobacco on familly farms in the Republic of Macedonia. Macedonian association of agricultural economists and Ministry of Agriculture, forestry and wattereconomy. Peperworks from First scientific meeting of balkan's Agricultural Economists: Cooperation between developing balkans country of Agriculture and food production, 306-314, Skopje.
7. Севтап Г., 2002. Тутунското стопанство и политиката на тутунот во Турција во последната декада. 20-ти Симпозиум за тутун, 15-18 октомври, 2002 година, Охрид.
8. Филипошки К., 1998. Типската и сортната чистота - основен услов за извоз на тутун тип прилеп во Европската унија. Тутун/Тобасо, 7-12, 82-89, Прилеп.
9. Филипошки К., 2000. Распространетост и динамика на производството на тутун во светот и во Република Македонија. Тутун/Тобацо, 4-6, 94-108, Прилеп.
10. Филипошки К., Митрески М., Христоски Ж., 2000. Производство на тутун во прилепскиот тутунопроизводен реон. Тутун/Тобасо, 9-10, 221-234, Прилеп.
11. Филипошки К., 2000. Науката - основен фактор во стратегијата на развој на тутунското стопанство. 20-ти Симпозиум за тутун, 15-18 октомври, 2002 година, Охрид.

POSSIBILITIES TO OVERCOME THE SITUATION AND PROBLEMS IN TOBACCO INDUSTRY

Filiposki K.,¹ Pesevski M.,² Mitreski M.¹

¹Tobacco Institute-Prilep

²Faculty of Agriculture - Skopje

SUMMARY

The authors of this paper used statistical data for a ten-years period and data published by foreign and domestic authors to make analysis on variations in tobacco areas, production and yield in the world and in the Republic of Macedonia. Comparative-analytical method was applied in the study. Their interest was focused on the problems in tobacco industry in Macedonia. At the end of paper, the authors suggest the possibilities to overcome the problems, which are mainly of systemic character.

Author's address:

Dr. Kiril FILIPOSKI

Tobacco Institute-Prilep

7500 Prilep

Republic of Macedonia